

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

THE SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLE OF THE COMPETITION OF THE PARTIES IN THE JUDICIAL PROCESS

Стратій О.В., к.ю.н.,

асистент кафедри кримінального права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Принцип змагальності є одним із ключових принципів цивільного судочинства і грає важливу роль у судових процесах. Його важливість визнається не тільки на рівні судочинства в Україні, але і в контексті судових реформ загалом. Цей принцип створює необхідні умови для справедливого вирішення справи та захисту прав сторін. Принцип змагальності передбачає, що кожна сторона у судовому процесі має можливість представити свою позицію, обґрунтувати свої вимоги чи заперечення і надати докази в підтримку своєї позиції. Суд в свою чергу аналізує всі представлені докази та аргументи і приймає обґрунтоване рішення на підставі наявних фактів і правових норм.

Процесуальна рівність сторін важлива для забезпечення змагальності у цивільному судочинстві. Це означає, що сторони мають рівні можливості вносити свої докази, брати участь у розгляді справи особисто або через представника, і самостійно доводити факти, що підтверджують їхні вимоги чи заперечення. У судовому процесі кожна сторона повинна докладати зусиль для підтвердження своєї позиції і враховувати аргументи опонента. Це сприяє справедливому і обґрунтованому розгляду справи та прийняттю судом справедливого рішення. Змагальність у цивільному судочинстві допомагає забезпечити справедливість і захист прав громадян та юридичних осіб у судових процесах. Змагальність сторін у судовому процесі є ключовим елементом для забезпечення справедливості та об'єктивності. Суддя виступає як нейтральна третя сторона, яка спрямовує та доповнює діяльність сторін, але не підміняє їх. Від сторін очікується активна участь у процесі, представлення доказів та аргументів для захисту своїх інтересів. Змагальність сторін у судовому процесі дозволяє досягти справедливих та об'єктивних рішень, а суддя виступає як гарант рівності сторін у процесі. Цей принцип є фундаментальним для правової системи і відображає принципи справедливості та рівності перед законом.

Ключові слова: принцип змагальності, сторони, судовий процес, цивільне судочинство, докази.

The adversarial principle is one of the key principles of civil justice and plays an important role in legal proceedings. Its importance is recognized not only at the level of the judiciary in Ukraine, but also in the context of judicial reforms in general. This principle creates the necessary conditions for a fair resolution of the case and protection of the rights of the parties. The adversarial principle provides that each party in the legal process has the opportunity to present its position, justify its claims or objections and provide evidence in support of its position. The court, in turn, analyzes all the presented evidence and arguments and makes a reasoned decision based on the available facts and legal norms.

Procedural equality of the parties is important to ensure competition in civil proceedings. This means that the parties have an equal opportunity to submit their evidence, participate in the proceedings in person or through a representative, and independently prove the facts supporting their claims or objections. In the legal process, each party must make efforts to confirm its position and take into account the arguments of the opponent. This contributes to a fair and reasonable consideration of the case and the adoption of a fair decision by the court. Competitiveness in civil proceedings helps ensure justice and protection of the rights of citizens and legal entities in legal proceedings. Competitiveness of the parties in the legal process is a key element to ensure fairness and objectivity. The judge acts as a neutral third party who directs and complements the activities of the parties, but does not replace them. The parties are expected to actively participate in the process, to present evidence and arguments to protect their interests. The competitiveness of the parties in the legal process allows to reach fair and objective decisions, and the judge acts as a guarantor of the equality of the parties in the process. This principle is fundamental to the legal system and reflects the principles of justice and equality before the law.

Key words: principle of competition, parties, court process, civil proceedings, evidence.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасне правосуддя у цивільних справах ґрунтується на принципі змагальності, який відображає сучасну тенденцію у розвитку судочинства з метою створення ефективного процесуального механізму для здійснення правосуддя. Цей принцип тісно пов'язаний з іншими важливими принципами процесуального права, такими як принцип законності, диспозитивності та процесуальної рівноправності сторін.

Змагальний принцип передбачає, що дії суду під час розгляду цивільних справ залежать від ініціативи сторін. Спірні питання вирішуються лише на підставі вимог та аргументів, які представлені сторонами справи. Принцип змагальності відрізняється від іншого підходу, відомого як інквізиційний принцип, де судова влада самостійно проводить дослідження фактів і визначає порушення закону без активної участі сторін. У сучасному цивільному судочинстві, за принципом змагальності, суд діє відповідно до ініціативи сторін і враховує їхні аргументи та докази.

Процесуальна рівноправність сторін є важливою складовою принципу змагальності, оскільки вона гарантує, що сторони мають однаковий доступ до правових засобів та можуть змагатися в однакових процесуальних умовах. Це сприяє забезпеченню справедливого розгляду справи

та врегулюванню конфліктів. Право на судовий захист є конституційним правом і дозволяє громадянам та організаціям звертатися до суду для захисту своїх суб'єктивних прав та законно захищених інтересів. Це право реалізується через звернення до суду, де принцип змагальності стає активним на етапі розгляду справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Н. Голубєва дослідила загальні аспекти змагальності як принципу цивільного судочинства [1]. М. Гуменюк вивчила вагомий аспекти реалізації принципу змагальності сторін в цивільному судочинстві [2]. С. Деревянкін спрямував свої наукові пошуки на виявлення співвідношення засади змагальності з активністю суду у процесі дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних проваджень [3]. В. Кройтор виявив проблеми доступності цивільного судочинства в Україні у зв'язку з реальним закріпленням принципу змагальності [4]. У напрацюваннях І. Пасайлок проаналізовано змагальність сторін як основний принцип цивільного судочинства [5].

Р. Римарчук та Г. Римарчук проаналізували зміст і місце принципу змагальності в діяльності адвоката [6]. Н. Сакара окреслив межі проблеми доступності правосуддя у цивільних справах [7]. В. Сердюк зосередив увагу на аналізі змагальності сторін в контексті судочин-

ства в Україні [8]. Г. Соловей конкретизував теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі [9]. О. Яновська систематизувала теоретичне розуміння змагальності в кримінальному процесі [10]. Разом з тим, судова реформа спричинила деяку модифікацію окресленого принципу, що спрямовує до детального вивчення його актуального значення в судочинстві.

Мета статті полягає у виявленні значення принципу змагальності сторін в судовому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні принцип змагальності справедливо визначає можливості та обов'язки сторін щодо доказування своїх позицій та вимог у судовому процесі. Порівнюючи його з принципом диспозитивності, можна сказати, що диспозитивний принцип встановлює, що сторони мають активну роль у визначенні обсягу судового процесу та ухваленні рішень, при цьому вони мають можливість розпоряджатися об'єктом спору та впливати на хід процесу.

Проте, принцип змагальності визначає, що сторони мають активно змагатися у доказуванні своїх правових позицій та вимог. Це включає представлення доказів, аргументів та свідчень, які підтримують їхні вимоги перед судом. Такий підхід підкреслює роль сторін у процесі з'ясування фактів і визначенні правової справедливості. Вони не просто представляють свої вимоги, але також мають обов'язок довести їхню обґрунтованість і справедливість.

Очевидно, що принцип змагальності інтегрується у цивільному процесі як основний механізм, що забезпечує рівноправ'я та справедливість між сторонами та гарантує, що справедливе рішення буде ухвалене на підставі доказів та аргументів, які представлені самими сторонами.

Відповідно до статті 3 Конституції України, держава встановила стратегічний курс на створення правової держави, що визначається основним завданням забезпечення та захисту прав і свобод громадян. Українська система законодавства передбачає, що суди є основним органом, відповідальним за забезпечення цих прав і свобод (згідно зі статтею 55 Основного Закону), і їх юрисдикція поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі (відповідно до статті 124 Конституції України).

Ця конституційна норма не має винятків, тому всі спори і правові відносини підпадають під судову юрисдикцію. Забезпечення судового захисту суб'єктивних прав осіб є важливою складовою України як демократичної держави. Дійсно, принципи, на яких будуть розглядатися судові справи, впливають на визнання України як правової держави. Стаття 129 Конституції України визначає основні принципи судочинства, які є фундаментальними для всіх видів судової системи. Важливо відзначити, що точність і чіткість формулювань, а також чітке визначення дефініцій та їх змісту є ключовими аспектами судочинства. Всі ці принципи взаємодіють між собою і їх порушення може призвести до порушення законності у провадженні конкретних справ.

Згадана юридична формула «*Audiamur et altera pars*» (нехай буде вислухана й інша сторона) була актуальною в Давньому Римі і стосувалася як громадських, так і кримінальних справ. Вона підкреслює важливість вислухання обох сторін у судовому процесі для досягнення справедливого рішення.

Принцип змагальності у судовому процесі, визначений як один із фундаментальних принципів правосуддя, є каменем кутним для справедливості та об'єктивності судового вирішення. Цей принцип передбачає, що судовий процес – це не просто формальна процедура, а своєрідна арена, на якій сторони вступають у юридичну боротьбу з метою захисту своїх прав та інтересів перед судом.

Важливо відзначити, що принцип змагальності не обмежується лише цивільним процесом. Він застосовується також у кримінальних справах, де обвину-

вачення і захист вступають у ролі протилежностей, які змагаються за визнання або відхилення обвинувачення.

Змагальність, згідно із висловлюванням професора М. Й. Штефана, охоплює всі етапи судового процесу. Це починається з відбору та подання фактичного матеріалу, доказових документів та свідчень, необхідних для підтримки сторонами своїх позицій. Процесуальна діяльність суб'єктів доказування, послідовність і правові наслідки цього процесу визначаються принципом змагальності. Сторони мають право висувати міркування та оспорювати докази, міркування та заперечення один одного, що надає судовому процесу змагальний характер і перетворює його у своєрідне змагання сторін перед судом.

Основний принцип змагальності полягає в тому, що сторони мають можливість та обов'язок довести свої вимоги та позиції в судовому процесі. Це дозволяє суду приймати об'єктивні рішення на основі аргументів та доказів, представлених сторонами. Цей принцип відображає природний закон єдності та боротьби протилежностей, де саме в суперництві і змаганні сторін може народитися істина та об'єктивність.

Змагальність у судовому процесі дійсно включає в себе ряд характерних ознак, які сприяють забезпеченню справедливості та об'єктивного розгляду справи. Розглянемо їх:

а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами: ця ознака вказує на те, що в судовому процесі завжди присутні дві або більше сторін, які мають протилежні інтереси чи позиції в справі; це створює конфлікт і вимагає вирішення судом;

б) наділення їх рівними процесуальними правами: важливо, щоб сторони мали рівні можливості в судовому процесі; це означає, що кожна сторона має право представляти свої докази, висловлювати свої аргументи і мати доступ до процесуальних прав та процедур на рівних умовах;

в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу: судовий орган, який вирішує справу, повинен бути незалежним від сторін і мати об'єктивний погляд на справу; він відповідає за вирішення правового спору на підставі дійсних фактів та закону.

Змагальність сторін у судовому процесі є ключовим елементом для забезпечення справедливості та об'єктивності. Суддя виступає як нейтральна третя сторона, яка спрямовує та доповнює діяльність сторін, але не підміняє їх. Від сторін очікується активна участь у процесі, представлення доказів та аргументів для захисту своїх інтересів. Змагальність сторін у судовому процесі дозволяє досягти справедливих та об'єктивних рішень, а суддя виступає як гарант рівності сторін у процесі.

Зміна в змісті принципу змагальності у судовому процесі України, що відбулася у 2001 році, видається важливою. Тому потребує ретельного розгляду. Ця зміна, що породила введення «чистої» моделі змагальності, має значущі наслідки для способу функціонування судової системи. Раніше, коли принцип змагальності нейтралізувався принципом об'єктивної істини, суд був зобов'язаний здійснювати активну роль у зборі доказів і встановленні істини, незалежно від того, які докази подали сторони. Ця практика вимагала від суду активного розслідування та використання всіх доступних засобів для з'ясування дійсних обставин справи.

Однак з введенням «чистої» моделі змагальності в судовому процесі України суду більше не потрібно активно збирати докази і встановлювати об'єктивну істину, якщо сторони не подали відповідних доказів. Суд розглядає справу на основі того, що було представлено сторонами, і не виступає ініціатором розслідування. Це суттєво змінює роль суду і надає сторонам більше відповідальності за збір і представлення доказів у справі.

Ця зміна також стосується всіх стадій цивільного процесу, де принцип змагальності залишається діючим.

Судова реформа відокремила функцію суду від збору доказів та встановлення істини. Тепер суд виступає як арена, де сторони змагаються за захист своїх прав та інтересів на основі представленого доказового матеріалу.

Змагальність діє на всіх стадіях цивільного процесу, включаючи апеляційні та касаційні інстанції, де сторони мають право подавати зауваження та висловлювати свої доводи. Це підкреслює важливість принципу змагальності у забезпеченні справедливого та об'єктивного розгляду справ. Цей принцип також застосовується в інших видах проваджень цивільного судочинства, таких як адміністративне та окреме і наказове провадження, де суд є активним у розгляді справи. Це свідчить про універсальність та важливість принципу змагальності в судовій системі України.

Висновки. Засада змагальності сторін у судових процесах є однією з ключових принципів правосуддя. Вона передбачає, що судовий процес є своєрідним полем змагання між сторонами – позивачем і відповідачем у цивільних справах та обвинуваченим і захисником у кримінальних справах. Головною метою цього принципу є забезпечення справедливості та об'єктивності судового процесу.

Змагальність сторін у судовому процесі дозволяє кожній стороні активно захищати свої права та інтереси. Сторони мають можливість представляти свідчення, докази та аргументи на підтримку своєї позиції перед судом. Суд, з свого боку, має завдання ретельно розглянути всі аргументи та докази від обох сторін та прийняти об'єктивне рішення на підставі закону.

Важливо відзначити, що змагальність сторін несе в собі принцип нейтральності суду. Суддя повинен залишатися нейтральним і неупередженим, враховуючи всі аргументи і докази, представлені сторонами. Це гарантує об'єктивність та справедливість судового рішення. У цивільних справах, де сторонами можуть бути фізичні особи, юридичні особи чи державні установи, змагальність сторін відображає принцип рівноправ'я перед законом. Кожна сторона має однакове право на захист своїх інтересів перед судом. Отже, змагальність сторін у судових процесах є важливим принципом, що забезпечує справедливість та демократію в судовій системі. Вона сприяє визначенню істини та ухваленню справедливих рішень на підставі доказів і аргументів, представлених сторонами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубева Н. Ю. Змагальність як принцип цивільного судочинства. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14026/Голубева%20Н.%20Ю.%20змагальність%20як%20принцип%20цивільного%20судочинства.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.12.2023 р.).
2. Гуменюк М. Реалізація принципу змагальності сторін в цивільному судочинстві. *Національний університет «Острозька академія»: науковий блог*. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2013/realizatsiyapryntsypu-zmahalnosti-storin-v-tsyvilnomusudochynstvi/#respond>. (дата звернення: 10.12.2023 р.).
3. Дерев'янкін С. Л. Співвідношення засади змагальності з активністю суду у процесі дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 250–255.
4. Кройтор В. А. Проблеми доступності цивільного судочинства в Україні у зв'язку з реальним закріпленням принципу змагальності. *Право і безпека*. 2004. № 3/1. С. 98–101.
5. Пасайлюк І. В. Змагальність сторін як основний принцип цивільного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 3(24). С. 51–57.
6. Римарчук Р. М., Римарчук Г. С. Поняття, зміст і місце принципу змагальності в діяльності адвоката. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19914/rimarchukrimarchuk.pdf> (дата звернення: 10.12.2023 р.).
7. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: моногр. Х.: Право, 2010. 256 с.
8. Сердюк В. В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2(29). С. 85–93.
9. Соловей Г. В. Теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 883–887.
10. Яновська О. Теоретичне розуміння змагальності в кримінальному процесі. *Юридична Україна*. 2010. № 12. С. 121–127.